LUND UNIVERSITY

Nigerflodens inlandsdelta – viktigt, men hotat övervintringsområde

Olofsson, Patrik; Strandberg, Roine

Published in:
Vår Fågelvärld

2008

Link to publication

Citation for published version (APA):
Olofsson, P., & Strandberg, R. (2008). Nigerflodens inlandsdelta – viktigt, men hotat övervintringsområde. *Vår Fågelvärld*, *67*(1), 16-21.

Total number of authors:
2

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Fåglar och människor trängs allt mera i Nigerflodens inlandsdelta.

Nigerflodens inlandsdelta

VIKTIGT, MEN HOTAT ÖVERVINTRINGSOMRÅDE

Brun kärrhök, ängshök, rödspov, brushane, backsvala och skräntärna. Listan över palearktiska fåglar som övervintrar i Nigers inlandsdelta är lång. Men deltat är hotat, främst av en snabbt ökande befolkning.

TEXT: PATRIK OLOFSSON & ROINE STRANDBERG
FOTO: PATRIK OLOFSSON

Varför behövs det åtta dirigerande poliser för att en rondell ska fungera i Malis huvudstad Bamako? Frågorna är många när vi åker genom stadens förorter. Avgaserna ligger som en tjock disig matta över staden, och troligen får man i sig mer hälsovådliga ämnen här under en dag än i ett helt liv hemma i Sverige.

Egentligen skulle vi varit på en båt och tillbringat de närmaste tre dagarna på väg längs Nigerfloden, men på grund av för lågt vattenstånd i de övre delarna av floden, hamnade vi i stället på en nattbuss till Mopti, centralort i Nigerflodens inre delta.

Vi anländer till det livliga samhället vid flodens strand tidigt på morgonen. Efter en snabb överläggning med en lokal researrangör kastar vi dagen därpå loss och ger oss ut på en åtta dagar lång båttur längs Nigerfloden. Med på färden är även fyra unga killar från deltat. De kör båten och hjälper till med matlagningen. En av killarna kan förutom tre afrikanska språk även franska och lite engelska, och språkkunskaperna kommer väl till pass eftersom vi ska campa ute i deltat och köpa den mesta maten under vår färd.

Vi glider sakta fram längs flodstranden. Vinden friskar i och svalkar skönt. Gråfiskare flyger ut från de branta åbrinkarna och pilar förbi lågt över båtfören. Rödglödande nordliga karminbiätare snappar insekter över de omgivande fälten och tiotusentals blodnäbbsvävare flyger fram över risfälten. Med jämna mellanrum ser vi enorma uppflog med tusentals ko-, ägrett- och silkeshägrar och över risfälten noteras även bronsibisar och skäggtärnor. Sporrvipor och gluttsnäppor födosöker här och var längs flodbankarna, men mest iögonfallande bland vadarna är krokodilväktaren. Första dagen räk-

nar vi in 118 ex. Ett kort lunchstopp på en torr bank med gles buskvegetation ger fina observationer av den läckra sahelsångaren och i en torr trädtopp ser vi även en Beaudouin's Snake Eagle.

Nigerfloden rinner som ett livgivande stråk genom den annars torra Sahelregionen, söder om Sahara. Källflödena ligger uppe i de kustnära bergen i Guinea och Sierra Leone. Det märkliga är att huvudflödena inte rinner den korta vägen ut till Atlanten utan faller ner längs bergens östra sluttningar och rinner vidare i en båge, in genom det flacka landskapet. Efter att ha passerat det mäktiga inlandsdeltat i de centrala delarna av Mali fortsätter floden norrut och strax efter Timbuktu gör den en rejäl krök söderut. Därefter fortsätter den ner genom västra Niger för att till slut nå havet vid Guineabukten i södra Nigeria, där ytterligare ett enormt delta breder ut sig.

Nigerflodens inre delta är en av världens största våtmarker och den del som ligger inom det så kallade Ramsarområdet är drygt 40 000 km^2. Förutom rik på häckfåglar, är deltat även en av de viktigaste rast- och övervintringslokalerna för europeiska och asiatiska flyttfåglar, och området hyser årligen uppåt fyra miljoner fåglar. Av våra svenska flyttfåglar övervintrar bland annat årta, brushane och rödspov men också långflyttande tättingar som sävsångare och backsvala. I Nigerdeltat övervintrar även större delen av Östersjöns skräntärnor, en art som minskat markant de senaste decennierna och kanske finns en av förklaringarna här i deltat.

Färden fortsätter genom ett par vida flodkrökar och regelbundet passerar vi små byar helt byggda i lera. De låga husen med runda former ligger tätt sammanpackade och i mitten av byn, en stor moské även den helt i lera, likt ett gigantiskt sandslott med torn och tinnar. Vi möter överlastade båtar, deltats morsvarighet till vår kollektivtrafik, som ser ut att kunna kantra bara en passagerare skulle råka hosta. Män i små båtar lägger ut nät och på stranden springer byns barn ut för att vinka. De tillhör Bozofolket som är deltats fiskare. När det är högvatten, vilket det var när vi besökte området i november 2006, bor de flesta i byarna eller på stora båtar i deltats

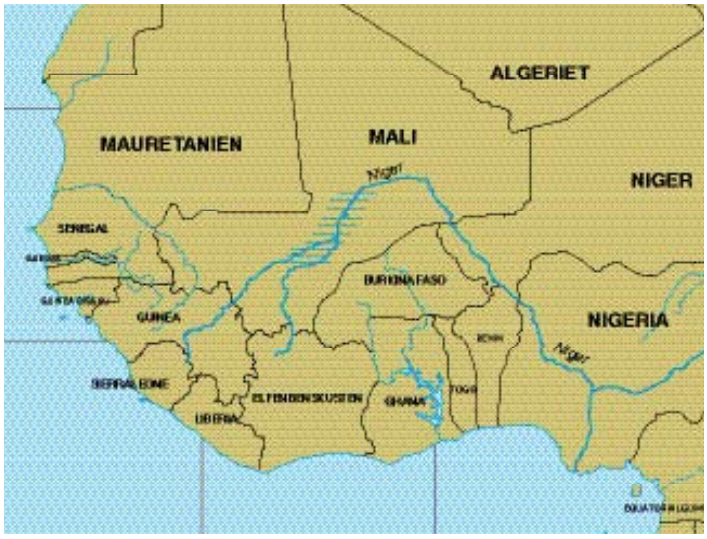

Nigerflodens långa väg genom Västafrika. Blå streckning anger inlandsdeltats ungefärliga omfattning.

Sahelsångare *Spiloptila clamans.*

Krokodilväktare *Pluvianus aegyptius.*

nedre delar. I samband med att vattenståndet sjunker snabbt längre fram kring årsskiftet, flyttar de norrut till de stora sjöarna, där de upprättar mer tillfälliga bostäder. I deltat lever även Fulanifolk som är boskapsskötare. Även de bor i deltats byar, men under en stor del av året vandrar de runt med sin boskap där det för tillfället finns bra betesmarker.

Solen sänker sig denna första dag och stora hägerflockar börjar dra mot övernattningsplatserna. Minst 6 000 rödvingade vadarsvalor far oroligt fram över de översvämmade fälten. Här möter vi även de första flockarna med brushane, rödspov och småsnäppa med några hundratal av varje. Samtidigt som vi slår upp tälten på strandbrinken, samlas en flock med ett hundratal bruna kärrhökar för natten. Vi räknar även in 17 ängshökar. När mörkret lagt sig sätter syrsor och cikador i gång, och deltats egen musik ackompanjeras av de långstjärtade nattskärrornas spinnande.

Den andra dagen försvinner successivt flodbanken och snart även de omgivande fälten. Vattenmassorna tar över och horisonten förskjuts allt längre bort. Hade det inte varit för att den flera meter höga

kantvegetationen skjuter upp ovan ytan, hade man nästan kunnat tro att vi satt ute på öppet hav. Lite här och där syns rester från hustak som sticker upp ur vattnet och ibland hela översvämmade byar som vittnar om att lågvatten är att vänta om några månader.

Fågellivet tunnas ut i takt med att de öppna vattenytorna blir allt större. Vi närmar oss sjön Lac Debo, en av deltats främsta fågellokaler. Vid högvattenståndet är fåglarna utspridda, och området är vid denna tid minst sagt svåröverskådligt. Bland annat hade vi förväntat oss att se gott om övervintrande fiskgjusar, men de första dagarna såg vi endast enstaka fåglar.

Framåt kvällen når vi den östra sjöstranden. I ett deltalandskap med lite fast mark finner vi åter ett rikt fågelliv, bland annat närmare tusen purpurhägrar. Vi ser även enstaka förbiflygande svarthuvade hägrar och en fiskande skugghäger, vilka blir deltaturens tionde respektive elfte hägerart. Över ett vassparti svärmar backsvalor. Här noterar vi även flera mörka sånghökar, en gammal stäpphökshane, afrikanska jacanor, senegaltjockfötter och mängder med skäggtärnor och vitvingade tärnor.

I Nigerdeltat finns även översvämningsskogar. En stor del av dem har idag avverkats eller förstörts på grund av för lågt vattenstånd. Skogarna har stor betydelse för de kolonihäckande hägrarna, och vid en inventering 1987 konstaterades att endast sex av de 25 sedan tidigare kända kolonierna fanns kvar. Totalt noterades här 87 000 häckande fågelpar av 15 olika arter, främst långstjärtade skarvar, ko- och ägretthägrar (Beintema 2005, Skinner 1987). En av dessa översvämningsskogar heter Akkagou och ligger i Lac Debos nordvästra del. Under kvällen glider vår båt ljudlöst fram i trädtoppshöjd genom just denna skog och vi upptäcker gott om övervintrande sångare, framförallt sävsångare, men även många macciasångare och törnsångare samt några iberiska gransångare. Vi får även syn på en African Pygmy Goose. Ett hundratal gamla hägerbon vittnar om att kolonin sett sina bästa dagar, men den verkar fortfarande fungera som övernattningsplats. Så fort solen försvunnit under horisonten, flyger tusentalet hägrar av totalt åtta arter in från alla håll, främst ko-, silkes- och purpurhägrar, men även en grönhäger och tre

Northern Carmine Bee-eater *Merops nubicus.*

Northern Red Bishop *Euplectes franciscanus.*

revhägrar. Den senare förekommer sparsamt i deltat utanför häckningstid. Vi slår läger på flodbanken i anslutning till skogen och somnar in till fåglarnas skrockande.

Efter besöket vid Lac Debo var planen att fortsätta resan norrut längs floden till Timbuktu. Efter en halv dags färd norr om sjön, i allt torrare terräng, inser vi att ”Harmattan”, den förhärskande nordostvinden från Sahara, blir för mycket. De kraftiga vindarna med tilltagande sandstorm får oss att vända tillbaka. Det sista vi ser innan vi vänder är en White-headed Vulture, ett par gabarhök, några gröna dvärgbiätare samt en flock sandblästrade krokodilväktare som står och kurar i strandkanten.

Väl tillbaka till Lac Debo väljer vi att fortsätta söderut längs deltats västra del. I takt med att de väldiga översvämningarna successivt övergår till fastare mark med risodlingar, buskmarker och vindlande biflöden blir även fågelfaunan rikare. Bland tättingarna uppmärksammas några blåhakar, sjungande Winding Cisticola och hundratals Red Bishop med hanarna i full praktdräkt. Lite överraskande räknar vi även in tolv sjungande River Prinia, en art som inte noterats tidigare i området. Förutom en isolerad förekomst vid Djoudj i Senegal, där vi för övrigt hade vår första kontakt med arten, har den tidigare bara påträffats längs Nigerflodens västra lopp och vid Tchadsjön. Förmodligen är den förbisedd och vittnar om att Malis fågelfauna till stora delar är dåligt utforskad (Strandberg & Olofsson 2007).

Floden kröker kraftigt, och när den rätat ut sig ser vi tre unga fulanikillar som försöker få sin boskap över floden. De manar på med rop och sina käppar och till slut går djuren i och börjar simma.

Strömmen är dock kraftig och en av kalvarna får svårt att hänga med. Brölande sjunker den allt djupare ner för att till slut försvinna i det grumliga vattnet. Under flodfärden såg vi ofta död boskap längs stränderna och det slog oss att de alltid var helt orörda. Inte vid ett enda tillfälle noterade vi rovfåglar vid de döda kropparna. Vi noterade överhuvudtaget mycket få stora rovfåglar. Några enstaka skrikhavsörnar och ett par gamar var allt under våra åtta dagar i deltat.

Den allvarliga situationen för Västafrikas rovfåglar har nyligen belysts i en omfattande studie gjord av Jean-Marc Thiollay (Thiollay 2006). Vid två tillfällen räknade han samtliga dagrovfåglar längs en 835 mil lång transekt genom Mali, Burkina Faso och Niger genom att sakta köra bil längs vägarna i området. Räkningarna gjordes första gången 1969–1973 och därefter upprepades inventeringen 2003–2004 med samma metod. Studieområdet delades dels upp i tre geografiska zoner (Sudan- och Sahelzonen samt Nigerflodens inre delta) och dels mellan skyddade (nationalparker och olika skogs- och viltreservat) och oskyddade områden. I studien ingick även andra större fåglar som struts, sekreterarfågel, trappar och stora hornkorpar.

Resultatet av studien är nedslående. Värst är situationen för gamarna som minskat med 98% utanför de skyddade områdena. Fyra örnarter (Brown Snake Eagle, Beaudouin´s Snake Eagle, African Hawk Eagle och savannörn) har minskat med 86–93% och sju örnarter påträffades överhuvudtaget inte längre utanför de skyddade områdena, bland dem gycklarörn som vid inventeringen 30 år tidigare var vanligt förekommande. Inom reservaten hade bara tre örnarter minskat. Likaså höll glador, duvhökar, små falkar och vråkar ställningarna inom de skyddade områdena medan de hade gått starkt tillbaka utanför. Bland de övervintrande fåglarna hade ängshök och stäpphök gått tillbaka markant (med 73% utanför reservaten och 56% innanför), medan dvärgörn och brun kärrhök skiljde ut sig från de övriga genom att de låg på samma nivå som för 30 år sedan. Även bland de övriga fåglarna i studien är resultatet utanför de skyddade områdena alarmerande. Flera arter verkar i det närmaste vara utrotade. Exempelvis noterades inte en enda struts, Abyssinian Ground-Hornbill eller hjälmpärlhöna. Endast en trapp noterades jämfört med 35 ex. 30 år tidigare. Inom de skyddade områdena noterades en svag tillbakagång för de olika arterna.

Rödhuvad falk** Falco chicquera. **Antalet rovfåglar har minskat mycket kraftigt i Västafrika de senaste 30 åren.

Den främsta orsaken till rovfågelfaunans nedgång i Västafrika är troligen den snabba befolkningsökningen med utarmning av landskapet, genom exempelvis trädavverkning, intensifierat jordbruk, överbetning och ökenspridning, som följd. Omfattande användning av gifter för bekämpning av gräshoppor och blodnäbbsvävare (med avsikt att hålla nere antalet individer som attraheras till ris- och hirsodlingar) är en annan faktor som sannolikt påverkar många arter negativt. Thiollays studie visar med all tydlighet vikten av skyddade områden och reservat även om de utgör en mycket liten del av den totala landytan (endast 2% av Sudanzonen och ytterst få områden i Sahelzonen).

Den bruna kärrhökens positiva utveckling visade sig även vid vår

Kvällsspan vid Nigerfloden.

Skräntärnor** Hydroprogne caspia **och sandtärnor** Gelochelidon nilotica **i Nigerflodens inlandsdelta.

resa genom Nigerflodens inre delta. Under vår Afrikatripp, som tidigare innefattat tre veckor i Senegal, försökte vi bland annat kartlägga förekomsten av övervintrande bruna kärrhökar (läs mer i *Vår Fågelvärld* 66(4):8–13). Även i Nigerdeltat gjorde vi räkningar och totalt noterades nära 1 000 fåglar längs vår transekt på cirka 35 mil (2,9 fåglar/km i snitt), med flera fina nattplatser där hundratals fåglar samlades i skymningen tillsammans med mindre antal ängshökar.

Den bruna kärrhöken är den klart vanligaste rovfågeln i området. Med tanke på att vi endast besökte en liten del av våtmarkerna och dessutom hade begränsad uppsikt över omgivningarna närmast flodfåran, kan vi endast spekulera över det egentliga antalet övervintrare i Nigerdeltat. Uppskattningsvis kan fler än 10 000 individer mycket väl få rum i detta gigantiska område.

Man ska dock ha i åtanke att området torkar ut snabbt under vintern. Satellitsändarföljda kärrhökar i Västafrika har visat sig flytta från ett initialt område, där de varit stationära direkt efter Saharapassagen, till ett nytt område där de sedan stannat resten av vintern (Strandberg m.fl. i manus). Denna förflyttning har skett från oktober till januari, beroende på individuella strategier och områdets karaktär. Just så uppträdde en adult kärrhökshane från Kristianstads Vattenrike som stannade i den västligaste delen av Nigerdeltat 26.9–25.10 2006 för att sedan flytta 110 km västerut till Office du Niger vid Niono. Exakt samma mönster upprepades 2007 med en tidsmässig differens på en dag (stannade i deltat 24.9–24.10), vilket visar kärrhökarnas ortstrohet såväl som deras ”känsla för timing”.

Ett annat av resans huvudmål var att försöka studera de övervintrande skräntärnorna. När vi den sjätte dagen glider söderut längs en av deltats huvudfåror, hade vi totalt sett endast två skräntärnor i hela deltat, och vi börjar misströsta. Troligen var skräntärnorna väl utspridda, och att leta upp några tärnflockar i ett område som är en tiondel så stort som Sverige var kanske lite väl optimistiskt.

Det inre Nigerdeltat är vintertid huvudområde för Östersjöns samlade skräntärnepopulation som idag uppgår till cirka 1 700 par, varav cirka 600 par häckar längs den svenska kusten. Beståndet har minskat markant de senaste decennierna, från 1970-talets toppår då cirka 2 400 par fanns i Östersjön, med cirka 1 000 par i Sverige (Staav 2007).

Inför resan till Nigerdeltat hade Ringmärkningscentralen försett oss med samtliga 143 återfynd från Mali. En översiktlig sammanställning visade att närmare hundra av dessa fåglar påträffats i, eller i nära anslutning till, Nigerflodens inre delta. Unga fåglar, 1K–3K (upp till två år gamla), dominerar de återfunna skräntärnorna och medelåldern för hela materialet ligger på drygt sex år. Skräntärnor kan bli gamla och sju fåglar var 20 år eller äldre. Äldst var en skräntärna som var inne på sitt 30:e levnadsår. Exakt var i deltat fyn-

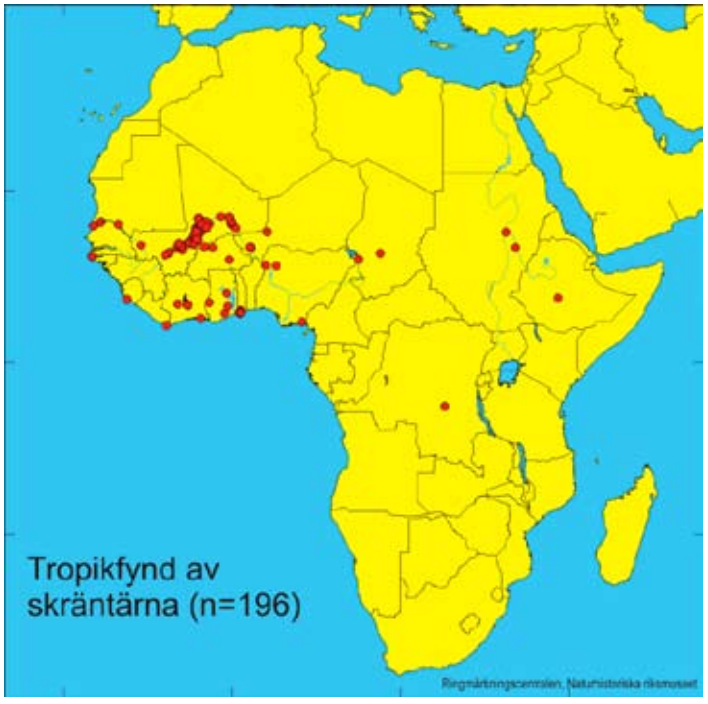

den gjorts är svårt att veta med tanke på den stora osäkerheten vad gäller rapportörernas lokalangivelser och andra fyndomständigheter. Bortsett från denna felkälla verkar det som om de flesta svenska skräntärnor påträffats i de övre delarna av deltat. Detta är inte så märkligt, då fynden i huvudsak gjorts i december och januari, en tidpunkt då vattenståndet sjunkit betydligt och både människor och fåglar koncentreras till våtmarkerna i norr.

I takt med att vi färdades tillbaka mot Mopti, såg vi allt fler skräntärnor, ofta fiskande i små grupper med 3–5 individer i någon av deltats många flodarmar.

På morgonen den sjunde dagen möter vi ett dussintal skräntärnor som fiskar i en flodklyka. Fiskafånget ser lätt ut och regelbundet lyfter fåglar med decimeterlånga fiskar i näbbarna. Vi noterar även att flera ungfåglar tigger ivrigt trots att det nästan är ett halvår sedan de blev flygfärdiga. Flest tärnor kommer fiskande från det mindre och klarare av de två vattendragen och vi beslutar oss för att följa flodarmen uppströms. Efter en dryg timmes färd når vi en liten by omgiven av risfält och vidsträckta översvämningsmarker. På fälten går folk och skrämmer bort vävare och med jämna mellanrum lyfter enorma flockar med mer än 10 000 brushanar, 2 500 rödspovar och lika många vadarsvalor från risfälten. Ett par skrikhavsörnar har just påbörjat häckningen i ett solitärt träd ett par stenkast från byn och i en dunge en bit bort jagar ett upprört par rödhuvade falkar bort några närgångna svartvita kråkor. De omfattande avverkningarna har lämnat stora delar av deltat trädlöst, och bristen på stora träd och dungar är sannolikt en begränsande faktor för flera stora rovfågelarter.

Samtidigt som vi lägger till vid flodstranden fiskar en handfull skräntärnor intill och deras hesa, sträva stämmor blandas med åsnornas skri och folkets hojtande. Så får vi se något vitt långt borta i soldallret. Tubkikaren åker fram och där är de, skräntärnorna! De drygt 500 jättetärnorna står i en stor flock tillsammans med cirka 3 000 sandtärnor. Ytterligare närmare hundra skräntärnor lyser längre ut i våtmarken. Vi tar på oss överdragsstövlarna och vandrar ut i ett översvämmat slättlandskap med djupa kanaler, torra bankar och gyttjiga partier, där vattnet nyligen dunstat bort. Den stora tärnflocken står på en torr sandrevel omgiven av vatten och risfält. En snabb genomgång visar att närmare tio procent av skräntärnorna är ringmärkta, vilket troligen innebär att detta främst är Östersjöfåglar. Bruna glador och kärrhökar jagar fram över fälten. Varje gång de kommer för nära, lyfter den enorma tärnflocken för att direkt återgå till sin sandbank. Sannolikt har tärnorna varit här ett tag.

När vi återvänder till platsen dagen därpå har tärnorna flyttat längre ut i våtmarken. Vi vadar ut till sandbanken där tärnorna stod dagen före och finner att marken är helt täckt av spillning och ruggade fjädrar, bland annat mängder med vingpennor.

Så länge vattenståndet är högt under hösten och förvintern klarar de utspridda tärnorna sig troligen bra. I takt med att vattnet sjunker längre fram under vintern trängs både fåglarna och deltats befolkning ihop i sjöarna i norr och skräntärnorna blir då ett lättare byte. De flesta av de svenska skräntärnorna har fångats med betad krok eller skjutits, och de är tillsammans med stora vadare och änder ett välkommet tillskott i en annars fiskdominerad diet. Troligen är jakt och fångst i vinterkvarteren ett av de huvudsakliga hoten mot våra skräntärnor, och tendensen med allt lägre vintervattenstånd och en växande befolkning i deltat minskar överlevnadschanserna för fåglarna.

***Skräntärna** Hydroprogne caspia.*

Studier har visat att låga vattenflöden i deltat vintertid inverkar negativt på många fågelarter, inte minst övervintrare från Europa. Detta märks även på häckningsplatserna. Exempelvis har man funnit ett samband mellan vattenståndet i Nigerdeltat vintertid och antalet häckande purpurhägrar i Holland. I dag är trycket hårt på deltat. Området ska årligen föda närmare en halv miljon människor. Planer finns på att anlägga flera nya kraftverksdammar uppströms, med ännu lägre vattenstånd som följd, och risken är stor att ett av världens mest unika ekosystem utarmas ytterligare.

Det står utom all tvivel att Nigerflodens inlandsdelta, tillsammans med Djoudj i norra Senegal och den snabbt krympande Tchadsjön, är livsviktiga områden för mängder av häckande och övervintrande våtmarksfåglar. Hur dessa områden ska kunna bevaras för framtiden är inte lika självklart.

Tack

Ett stort och varmt tack till Thomas Alerstam som korrekturläst såväl detta som tidigare manus till *VF* under det gångna året. Tack även till Roland Staav som också läst denna artikel.

patrikcj.olofsson@telia.com
Roine.Strandberg@zooekol.lu.se

Referenser

Beintema, A.J., Fofana, B., Faye, A. & Huiskes, H.P.J. 2005. *Flooded forest of the inner Niger delta – Past, present and future.* Wageningen. Alterra. Alterra-rapport nr.1316.

Skinner, J. Wallace, J.P., Altenburg, W. & Bouba, F. 1987. The status of herons colonies in the inner Niger delta. *Malimbus* 9:65–82

Staav, R. 2007. *Åtgärdsprogram för skräntärna (Hydroprogne caspia) 2007–2011.* Naturvårdsverket. Rapport 5702. Juni 2007.

Strandberg, R. & Olofsson, P. 2007. Bird observations in Mali. *Malimbus* 29:123–125.

Thiollay, J.M. 2006. The decline of raptors in West-Africa: long-term assessment and the role of protected areas. *Ibis* 148:240–254.

Zwarts, L., van Beukering, P., Kone, B & Wymenga, E. 2005. *The Niger, a lifeline.* Ministry of Agriculture, Nature och Food Quality. Den Haag.